

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

JUNES CASENAVE, Ziberoako antzertia	5
PATXI SALABERRI MUÑOA, Axularren aribide erretoriko-argumentatzaileaz	29
UR APALATEGI IDIRIN, Atxaga 90. hamarkadan, edo bigamia literarioaren gozo-garratza ..	65

SORKUNTZA Ahozketasuna

AÑA URKIZA, Afrikako ahozko literatura, me- moría kolektibotik kritika sozialera	95
---	----

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

MARI JOSE OLAZIREGI, Behi euskaldun baten memorien irakurketa	161
MARI JOSE OLAZIREGI, "Galtzagorri Elkartea" euskarazko haur eta gazte literatura sus- tatzeko ahaleginean	159
IÑAKI ZUBELDIA, Haur eta gazte literatura. Mielanjel Elustondori entrebista	179

ADABAKIAK

EGAN-en kondaira hurbiletik (1948-1991) ...	181
EGAN-50 urte	197
"Benta Berri", zaharragoa berri	208
"Lurkantak"?	211
Hizkuntzen auziaz	212
Euskal Herria Pierre Loti-ren ikuspegiz	214
EGAN aldizkaria, mende erdi literaturgintzan ..	219
Emozioz betetako Xabier Aizarnaren oroitza- pena	221
Xabier Aizarna politikoa	224

DONADO POR LA FAMILIA DE
AXUN AIERBEREN
FAMILIAK EMANA

EGAN

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO	
KOLDO MITXELENA ARABAKO CAMPUSEKO BIBLIOTEKA	
Signatza	Salvador Carreras <i>Salvador Carreras</i> 809.169 (U11570)
Dpt ^o	FU
Saila	
Fecha	5/3/09
Data	

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euzkalerriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Axularren aribide erretoriko-argumentatzaileaz

Patxi SALABERRI MUÑOA

Gero liburuan (Bordele, 1643) nabarmen geratzen den ezaugarri garrantzitsu bat Axularren predikari-prestakuntza da, besteak beste urdazubiarrak urte askotan barrena izan bide zuen esperientzia praktikoa erdietsi zuena.¹

Dena den, horretan ziharduten prezeptistek aribide zehatzak proposatzen zituzten predikariek sermoiak edota idazkiak prestatzeko orduan inprobisatu beharrik izan ez zezaten eta gaiak behar bezala gara zitzaten. Axularren kasuan, hark egin eta erakutsita koan ohiko liburuetan aholkaturiko puntuak isladatzen baitira ia salbuespenik gabe (bilatzeko biderik garrantzitsuena irakurketena —bereziki eskritura sailduen irakurketa eta elizako gurasoen obrena—, hausnartutarena, bestek egindakoaren imitazioarena, etab.).

Zeharkakoa edo zuzenagoa, guztiak isladatzen dira Euskal letratan enblematzat hartua izan den *de non procrastinanda poenitentia* liburu honetan, nahiz eta maila eta tratamendu erretoriko desberdinekin, erakutsiko dituzten alderdien arabera, alegia: ohiko exordioaren funtzioa beteko duen atala (batez ere “irakurtzaileari” zuzendutako gutuna, “Gomendiozko karta” delakoak eskaintza-

---

(1) Gogoratu kontrarreformako predikarientzat ezinbesteko ziren prestakuntza filosofiko-morala eta doktrina kristauarena Axularren kasuan Salamancako egonaldian barneratuak zituela.

rena betetzen baitu), batetik, eta "predikatu" nahi den tesiaren garapenez ihardungo duten hirurogei kapituluak, bestetik.

Oro har, aszetika liburuetako genero suasorioak argumentatzeko modu desberdinak eskatzen ditu, harira ekarritako gaiaren arabera eta une hartan lortu nahi denarenera. Axularren liburua ez da salbuespena, nagusiki hiru eratakoa izango baita argumentuak garatzeko modua: *loci*-en bidez, anplifikazioaz eta, logikaren alderditik ikusita, eredu inductiboaren bitartez. Azken honek ahalbidetuko du tratatzen den gaia *exempla* arlokoen elementu desberdinekin uztartzea:² *exempla*, *auctoritas*, etab.

Ohiko planteamendu honek aszetikaren berezko didaktismoa isladatzen du, eta mezu-hartzaile izan behar duen herri xehearen ganako hurbiltasuna areagotu, irudi eta exenpluen bidezko argumentazioa baita lehentasuna jasotzen duena.³

Ildo horretatik, Axularren jokabide "herritarra" agerian geratuko da iturri gisa erabilitako liburuetatik jasotakoa aztertzerakoan. Nabarmena denez, Axularrek aszetikarako elementu ideologiko zuzenak eta pragmatikoenak baino ez zituen jaso liburu haietatik guztietatik, bere obra eta asmoekin ongien ehun zitezkeenak eta kontraesan doktrinalik ezin sor zezaketenak alegia. Aitzaki gisara hartua izan den Granadaren obrekin ere beste horrenbeste egin zuen urdazubiarrak. Ortodoxiaren barnean bada ere, begi bistakoa da, esate baterako, elementu izpiritualak, kontsiderazio abstraktuak eta horien arlokoak erabat baztertuta gelditzen direla Axularrek mailegutzat hartutakoetatik, guztietatik hain zuzen.

Adibide konkretu batera jaitsiaz, esan daiteke domingotarraren *Guía*-ren lehen liburuen lehenbiziko parte biak, XVI. kapituluko salbuespena kenduta, erabiltzeke gelditzen direla urdazubiarrarenean. Izan ere parte horietan bertutera hurbiltzeko argudioak tratatzen dira baina era izpiritualegian nonbait Axularren xederako:

(2) "La inducción mueve el asenso de los oyentes en cosas que no admiten duda, y aun en lo dudoso, valiéndose de la semejanza" (Cicerón, *De la Invención retórica*, 26-27 or.).

(3) Lehentasun honek ez du inolaz ere ukatzen planteamendu estetikoaren garrantzia; are gehiago, balio estetikoak indarturik agertuko da didaktismo horren kariaz.

Jainkoarekiko obligazioak, azkenkiak —baina teorikoegi planteatuta—, graziaren pribilegioak, ...

Hirugarren partea, berriz, askoz ere pragmatikoagoa da eta bertan "se responde a todas las excusas que los hombres viciosos suelen alegar para dar la mano á la virtud" (Granada, *Guía*, 14), hain zuzen ere Axularrek proiektatuta zeukan lehen parterako gaiaren zati garrantzitsua. Horregatik baliatzen bide da Axular zati honetaz horrenbeste.⁴

Bestalde, ortodoxia doktrinalean hutsarte nabarmenik sor ez dadin, inoiz ezinbestekoa zaio urdazubiarrari testu moldaketa zenbait burutzea. Garrantzitsuenen artean bada jatorrizko testuaren zentzua (ez beti esanahia) desbideratu egiten duenik. Izan ere, edo jatorrizko testuaren zentzua ideologikoki "bideratu" nahi delako, edo mailegatutako testuak agian gaizki ulertu direlako —besteren bitartez hartu izanaren akatsa betiere?—, Axularrek batzuetan ez ditu pasarteak orijinalean diren bezala eskaintzen. Jakina, normalean interpretazio interesatuak izan ohi dira horretara bultzatzen dutenak: mezu-ideietan inolako zalantzarik sortu nahi ez izatea, anbigutasunak ezabatu gura izatea, etab.

Ildo horretatik, klasiko eta idazle kristauekin bezala, Axularrek antzeko zerbait egiten du printzipioz ukitu ezina den Bibliako pasarte batzuekin ere. Hau da, mezuari hitzei baino garrantzi gehiago emanez, saratarak maiz asko ez du zalantzarik izango jatorrizko testuari, interesaren arabera, zatiak moztu, isildu edota ezabatze-ko. Horrezaz gain, inoiz, testu biblikoaren ordena aldaturik emango du, hau da, aurrekoa bukaeran eta bukaerakoa hasieran. Adibiderik ez dugu faltan aipamen eta kidetasunen eranskinetan. Baina

(4) Granadaren *Guía*-ren bigarren liburuz Axularrek egiten duen erabilerak gai eta egitura mailakoa dirudi eta ez pasarte konkretuez hornitzeko. Hain zuzen ere, liburu honetako lehenengo hamasei kapituluek *Gero*-ren hainbat kapitulurekin kidetasun edo berdintasun tematikoa erakusten duten arren, tratamendua ez da berdina eta ia ez dago Granadarenetik mailegatutako pasarterik. Horretarako bestelako materialeak erakusten du urdazubiarrak, adibide eta exenplutan beteago gazteleraz idatzi zutenarena baino. Aldi berean, eta hau ezaugarri garrantzitsu bat izango da Axularrenean, jokamolde honek grafikotasun eta bizitasun handiagoa ekarriko dio testuari.

hori, berriro diogu, Axularrek argumentatzeko eta testuak garatzeko moduekin lotua dagoen teknika baino ez da normalean.

Desbideraketa ideologikoen adibide gisa, Lais emagalduearen-gana doan filosofoaren kasua ekar liteke hona (*Gero*, 388).⁵ Gelioren liburuaren arabera, Demostenes ezkutuan emagalduearen faboreak galdetzera hurbildu zenean, Laisek eskatu dirutzak atzerarazi bide zuen peripatetikoa eta ez bestek. Ondoren esan zituen hitzek, beraz, zerikusi gehiago zuten arrazoi krematistikoekin, arimaren osasunarekin baino. Kristau tradizioak, dena den, exenpluaz baliatu ahal izateko "moralizatu" eta "kristautu" egin behar izan zuen Demostenesen portaera. Axularrek hori baino ez zuen erakutsi *Gero*-n.

Jakina, aurrekoa ez bezalakoa da San Agustinen bizitzaren gertaera batekin suertatzen dena. Aipamena pertsonak aldaturik ematen ditu Axularrek eta protagonismoa sailduarengan pertsonalizaturik, hitzak honek esan izan balituen. *Aitorpenak* liburuan agertzen den errealitatea bestelakoa da baina: Pontizianok lagun batekin izandako esperientzia eta, gero, S. Agustin bera entzule zela, kontatutakoa jasotzen da liburuan, ez besterik.

Honelako aldaketen arrazoiak diskurtsoaren haria anabastu nahi ez izatean egon liteke nonbait. Edozein modutan, ezin ahaz daiteke bestelako arrazoiak ere egon izan direla gurea bezalako liburu mota hauetan (erabilitako testuak gaizki ulertu, besteren bitartez hartu izanaren akatsa,...).

Bestalde, Axularren jokamolde erretoriko-doktrinala dela eta, agian adierazgarriak izan daitezke inoiz tartekatuko desajusteak. Historia doktrinalen, esaterako, ez da falta anakronismorik Axularren testuan, baina, dena esateko, anakronismo bereziak. Esparru erlijiosokoren bat aipatzekotan Kristo jaio aurreko kristauena ekar genezake hona.⁶

(5) Ez dugu ikusmiratik alboratzen erlijio-tradizio konkretu batekoak diren desbideraketa hauek bestek eginak izan zitezkeelako hipotesia. Hemen, jakina, iturrien mediazioaren arazoa planteatzen da berriro ere. Hala eta guztiz, horrelakoen egiletza zalantzan egon daitekeen arren, bidezkoa litzateke pentsatzea berdintsu jokatu zuela urdazubiarrak ere.

(6) Honela "itzuliko" du Axularrek Testamendu Zaharreko pasarte bat: "Eta badio Iob sailduak ere [...] Gristino gristino denak, gerlan dabilan soldaduak bezanbat brabailu iragan behar du" (*Gero*, 476 or.). Ildo berekoak dira Jainkoak

Adierazi bezala, anakronismo "didaktikoak" direla esan genezake, hots, irakurleentzat arlo doktrinalean funtzio argitzailea izateko helburua dutenak. Esate baterako, S. Agustinen hitzak aipatzen ari delarik ("hunela dio san Agustinec"), "Luterac" (!) ere agertuko dira testuan, gainera, funtzio didaktikoa dela eta, historian zehar estigmatizaturiko gizatalde garrantzitsuenekin batera.⁷

Ceren guiristinoric baicen ezta salbatcen, eta gutiac dira guiristinoac, guiristino ez tirenen aldean. Eta hala erraiten denean anhitz direla dituac, eta gutiac hautatuac, aditcen da Ientilac, Mairuac, Turcoac, Iuduac Luterac, eta munduco bertce guztiac direla deituac: Bai-a gutiac, guiristinoac berac hautatuac, eta ez bertceric (*Gero*, 135 or.)

Dena den, inoiz autorearen zabarkeriagatik sortuak dirudite horrelako anakronismoek. Adibidez, Axularrek Salmoen bidez mintzaraziko du Salbatzailea zuzenean.⁸

Ezen gure salbatzailea arrenkuratu ezpazen ere, bere heriotze penatuaz, eta desohorezkoaz, arrenkuratu eta sentikortu baitzen bidegabe hunetzaz, erraiten zuela: *Supra dorsum meum* [...] (Psalm. 128) (*Gero*, 136 or.).

bere diszipuluei esan omen zizkien hitzak ere: "Ene diszipuluak, ene gristino maiteak, badakusazue nola[...]" (328 or.). Anbiguotasuna mantenduko da Testamentu Zaharreko pasarte baten ondoko azalpenean ere: "aditzera emateagatik gristino on izanen denak[...]" (402 or.). Argiagoa da, aldiz, Jeremiasen hitzen itzulpenaren ondoren ematen duen azalpena: "Erran nahi du Gristino herrian, arimako eritasunaren sendatzeko[...]" (529 or.).

(7) Estigmatizazioaren beste seinale bat: "Baldin ikhus bazeneza ezen gizon batek meza erraiteko Kaliza aldaretik harturik hartan nori nahi den, ageri diren arlote, errumes eta bertze iende suerte guztiñ emaiten derauela kantoin guztietan edatera, zer othe zenerrake? Gutienean bazenerrake hura dela luthertasun handia, gauza itsusia eta eztakizula zer gatzigu ordena halakoari" (262 or.).

(8) Jatorrizkoa edo dirudien testuan honela dio Granadak: "Más le dolió esto al Salvador que la mesma muerte que padescia, pues no quejándose della, se quejó deste agravio por su Profeta, diciendo: Sobre mis espaldas [...]" (Granada, *Gula*, 101a; letrakera etzana gurea da).

1.- Axularren aribide-ezaugarriak

Oro har, urdazubiarrak etengabe aplikatu zituen obra guztian zehar erretorikak argumentuak ateratzeko aholkatu printzipioak.

Ezagun da oratoria sakratuak ez duela bereizketarik egiten idatzizkoak izango diren obren eta sermoien arteko teknikan, berdintzat hartuko baitira normalean, edo, hobeto esanda, ahozko predikazioaren menpekotzat hartuko idatzitakoak.

Axularrek teknika horiek erabiltzen zituela ikusteko, aski izan bedi XI. kapituluan egiten duenari begirada bat ematea. Haren ezaugarriak urte haietan oratoria sakratuaz arduratu ziren tratatuen ildokoak dira, eta, oro har, bat datoz Granadaren erretorika liburuan azaltzen direnekin.⁹

1.1.- Argumentuen sortze-eratzia

Curtiusek zioen legez, "en el antiguo sistema didáctico de la retórica, la tópica hacía las veces de almacén de provisiones; en ella se podían encontrar las ideas más generales, a propósito para citarse en todos los discursos y en todos los escritos" (Curtius 1976, 122). *Inventio* atalean, beraz, *loci* edo "lekuak" izenekoak¹⁰ erabiltzeko printzipio teorikoa sistematikoki baliatuko du Axularrek argumentuak eta gaiak erdiesteko. Eta printzipio teorikoa diogu zeren eta argumentuak eta ideia orokor horiek, ikusi den bezala, bestetatik zuzenean "karriatuak" edota kopiatuak ere izan baitaitezke, eta ez beti *auctoritas* formula argitzaile-berretzailearen pean. Besteak beste, Axularrek libururatzten dituen "kideretasunak" eta aipamenak horren guztiaren adierazle baino ez lirakeke izango.

Oro har, argumentuak bilatzeko teknikari buruz, zalantzarik

(9) Metodologikoki gauzak argiago ikus daitezten Axularrena dirudien tesuaz baliatuko gara nagusiki. Horrela, haren prosak sortze-egituratze arloan izan zituen ezaugarri erretoriko orokorrak marraztu ahal izango ditugu eta haren tratamenduaren soslaiak (mamari eta liburuaren fokatzearnari dagozkienak, hain zuzen) atzeman.

(10) "A estos atributos que sobrevienen á las cosas [...]. A estos atributos pues de todas las cosas llamaron lugares, tanto los dialécticos como los retóricos" (Granada, *Retórica*, 509b).

gabe esan daiteke urdazubiarrak erretorika klasikoaren bideetatik abiatzen dela etengabe, bai komuntzat edo hartzen direnen erabileran (gai zabalak, mugagabeak: bekatuak, bertuteak,...) nola pertsonen (pertsona konkretuen, alegia) ingurukoak eta haien zirkunstantzietatik sortuak direnengan. Jakina, ia ez da aszetika liburuetan azken honetako adibiderik, edota sarrera-eskaintzatan ez bada behintzat.

Dagokigun liburuan "Gomendiozko karta"-ko Etxauzen kasua horrelakoa litzateke. Pertsona haren zirkunstantzietatik ateratako gaiak ohiko eskema klasikoari jarraitzen zaizkio (Quintiliano, *Inst. Orat.*, X. kap.; Granada, *Retórica*, 514). Axularrek nagusiki leinua, aberria, izaera eta egindakoak baliatzen ditu eskaintza horretarako. Leinuaren formula, esterako, hiru orrialdetan barrena garatuko du:¹¹

Zu izan zara Echaus, mendi Pirinioetan, Alduideko hegaletan, bethiere zentinelan, eta begiraille bezala, iratzarrik, dagoen iauregi eta gaztelu handi, eder, noble hartako seme. Hango Bizkondeak eta seme guztiak izatu dira bethiere, egundaiñoz gero, erregez enpleguak, estimatuak, fin eta leial frogatuak. Eta bai egiazko fedearen eta legearen defendatzaile, eta aitzinatzaile buruzagiak ere. Nafarroa beheko parte hetan, bertze anhitz lekhatan bezala, lege katolika saindua, iduriz flakatzera, kordokatzeran eta erortzeran zihorean, badaki munduak nola zure aita Iauna, bere etxeaz, onez eta biziaz ere kontu guti eginik, ioan zen Donapalaia, non baitzen orduan Nafarroako Parlamenta. Eta han ausartzia handi batekin, bere bihotz giristino noblearekin, hasi zen, ezpata biluzia es kuan harturik, oihuz, Matatias bat bere denboran bezala, erraiten zuela: Omnis qui habet zelum legis, statuens testamentum exeat post me (2 Mach 2). "Ea giristinoak, giristino izenarekin, izana duzue, bertze egiteko guztiak utzirik hurbil zakizkidate, iarraiki zakizkidate eta egiazko legearen eta fedearen mantentzen eta sostengatzen, lagun zakizkidate". Eta hanbat egin zuen, non

(11) "La primera circunstancia de persona de donde sacaremos la prueba es el linaje, porque comunmente los hijos suelen ser parecidos á quienes los engendraron, y aun de aquí suelen tomar, digamos así, las semillas primeras ó para la virtud, ó para el vicio" (*Inst. Orat.*, 256).

bere herria eta inguruneak ere, hetan sartzera zihoan eritasunetik begiratu baitzituen. Eta gero handik hartako herraz eta mendekuz bere iauregi ederra erre zioten. Hunelakoak ziren zure aita Iauna eta bai bertze aitzinekoak ere.

Bada eztuzu zuk ere zeure arrazaz ukhatu, etzara zeure lei-utik eta ethorkitik hastandu, berezi eta ez aldaratu [...] Beraz etzara zu ere, zeure aitzinekoen girstinotasunaren gibelatzaile izatu.

Bada ez eta ohorearen iraungitzaile ere. Aitzitik badirudi ezen zuk xedea aitzinatu duzula, marra iragan duzula[...] (*Gero*, 6-8).

Maila apalagoan agertuko dira beste argumentu iturriak. Laudatu nahi den pertsonaiaren aberria edo giza-taldea, esaterako:

Zu izan zara, eta izanen zara, euskaldunen ohorea, habea, iabea, sostengua eta kantabres fina, naturala eta egiazkoa (*Gero*, 5-6)

Orobat, izaerari dagokiona:

"Zeren ondotik ere, zure prestutasuna, ohorea eta fama ona, baliatuko baitzaitza.

Eta zure prestutasunaz, ohoreaz, eta aitzineko eta ondoko, fama on famatuaz, nork zer erranen du?

Nor da euskal-herrian alde edo moldez, zordun eta obligatu etzaitzunik? Behartu eta enplegatu etzaituenik? Eta baliatu etzaitzanik? Zure etxea, egon eta ibili zaren lekhu guztietan, bethiere izatu da, euskaldunen etxea, pausalekhua eta portua. Guztiek zuregana laster. Zuri bere arrenkurak, egitekoak, koaitak, eta ondikoak konta. Eta zuk guztiak arraiki eta alegeraki errezibi. Zuhurki konseilla, kida, goberna eta burutan athera" (*Gero*, 5)

" [...] zeren utzirik alde batetara zure merezimendu handiak: eta elizari, erregeri eta komun guztiari, anhitz okhasinotan egin derauztetzun zerbitzuak eta endrezuak, naturalezak berak ere anhitz donu, dohain, eta abantail suertez dotatu, hornitu eta borondatu baitzaitu. Adimendu eder bat, memoria handi bat, eta borondate onera, ohorera, eta prestutasunera erori bat, isuri bat, eta eman bat eman baiteratzu" (*Gero*, 9).

Pertsonaiek egindakoak Zizeronek argumentuetarako sailkatu

hamaika zirkunstantzia horietako bat dira. Behar dituenetan tartekatzen ditu Axularrek:

Zeren zuk ere Baionako Ipizpiku zinenean, eta bisitan zenenbiltzanean ikhusirik ezen, elizatik kanpoan zebiltzan iende bantzuek, nahi zituztela, bere azken finean, gorputza elizan sarthu eta ehortzi; zeure bisita hautsirik, Nafarroako hirur estatuak bildurik, ioan zinen Gorthera: eta han anhitz trabailu iraganik, kontrakarra izanik, ekharri zenduen, gero ere, behar zen erre-medioa, eta handik harat, halako desordenuen debekatzeko ordenantza eta manamendua (*Gero*, 7-8).

[...] badirudi ezen zuk xedea aitzinatu duzula, marra iragan duzula, eta Echausko etxearen arropa gorriaz bestitzeko bide-tan izan zarela. Zeren ezta eztakienik, ezen erregek hartarakotzat hautatu eta izendatu zinituela. Eta kolpea huts egin bada ere, eztela zure faltaz edo zu hartako ez gai izanez (*Gero*, 8).

Baina "Gomendiozko karta" honetan pertsonen zirkunstanzien erabilpenak distira berezia hartzen du Axularrek egokitutako anplifikazio teknikei eskerrak. Baliabide horren bitartez, testuak behar bezalako ehundura izatera iristen dira Axularren eskuetan.

Nolanahi ere den, testu aszetikoetan askoz ere maizago aurkitzen dira komunak diren *loci* edo argumentu-biltegiak. Esan behar da horietan badirela argumentuen iturri desberdinen artean eman-korragoak direnak eta Axularrek bere buruari proposatu zion proiektuarekin estuago loturik zihoazanak. Axularren joera nagusia, beraz, bertute eta bizioei buruz tratatu duten klasiko (kristau, moralista edota jentil) gehienena bezala, bide honetatik barrena abiatuko da *Gero* liburuan.¹² Ez dira besterik saratarraren obran bekatuek sortzen dituzten kalteei buruzko atalak eta kapituluak.

(12) "[...] *entre estos lugares el mas fértil es el que se toma de los efectos y de los adjuntos, estén ellos juntos á la cosa necesaria ó innecesariamente* [...] Porque, aunque es mejor conocer las cosas por sus causas y principios; con mas frecuencia y facilidad argüimos de las causas por sus efectos, siéndonos estos mas notorios que aquellas. Con el uso pues de este lugar de los efectos adjuntos, alabamos por una parte las virtudes cuando explicamos sus frutos y efectos, y todo, cuando va unido á ellas; y por otra reprehendemos también los vicios, cuando acordamos y amplificamos los efectos, y todos los males que consigo traen" (Granada, *Retórica*, 511a; gure da letrakera etzana).

Baina argumentuen lehen iturria eta garrantzizkoena subjektu eta predikatuaren atribuetako hori den arren, Axularrek liburua-
ren planteamenduan eta erredakzioan bertan ere ez ditu baztertuko
gauzen generoari dagozkionak, hots, erakutsi nahi den horren ar-
loan dauden maila edo generoen arabekoak. Horrela, bekatutik
atera ("konbertitu") nahi izateak genero-mailakatze gisako bat
onartuko luke argumentuetarako, izan ere *Gero*-ren hasierako as-
moetan planteatzen zen lehen partearen eskema orokorra bera
("cenbat calte eguiten duen luçamendutan ibiltceac, eguitecoen
gueroco utzteac" — bekatu buruzagien kalteak) eredu horri baitze-
gokiokeen nonbait.¹³

Ezin ahaz daiteke, bestalde, Axularrek bekatu konkretuen tramendurako argumentuak bilatzean darabilen metodo klasikoa, hots, "aurkakoena". Horren arabera, gauza bat (bertutea, Axula-
rren kasuan) are erakargarriago bilakatuko da irakurle-entzulea-
rentzat zenbat eta gaitzetsiago izan baita haren aurkakoa, arbiuati
nahi dena (bekatua) alegia. *Gero* liburua-
ren giltzetariko bat den "kalte" hitzak, adibidez, bekatuen arbiuagarritasuna areagotu luke
eta, ondorioz, aurkako bertuteen aldeko jarrera bizkortuko.

Oro har, beraz, hauexek izango dira Axularrek argumentu eta
gaien bilketa eta planteamendurako erakutsiko dituen teknika na-
gusiak eta obraren eredu gisa gauzatuko duen jokabidea.

1.2.- Topika

Esan berri dugu nagusiki argumentuen biltegi zirela erretorika
klasikoko *loci* edo *topica* izenekoak, diskurtsoen burutzapenerako
ezinbestekoak ziren elementu eta formulak eskaintzen zituztenak
alegia.

(13) "[...] podrá declarar primero cuánto peligro hay en permanecer mucho tiempo en pecado mortal, acordando todos los males que trae consigo el pecado; los que podrán colegirse de todos los lugares: esto es, de todas aquellas cosas que al pecado se atribuyen. Descendiendo después al género inmediato ó próximo [...] En tercer lugar llegará a tratar de los propios atributos [bekatu horrenak, alegia] [...] para argüir por las propiedades de la cosa, que es mucho mas oportuno" (Granada, *Retórica*, 512a).

Alabaina, jatorrizko norabidea eta xedeak galtzean, erretorika
literatur genero guztietan barneratu zen, haren sistema landua
forma literario berrien oinarri eta altxor bihurtu zirelarik.¹⁴

Ondorioz, literatur erabilera berriarekin *loci* horiek denboran
barrena "cristalizaron en modelos que podían ser introducidos en
los "patrones" correspondientes" (Mortara Garavelli 1991, 98),
exordioa bezalako patroietan alegia.

Topos kontzeptuaren literaturatze hori —esan bezala, Curtiusi
dagokion meritua, izan ere berea izan baita topoi horien formaliza-
zio teoriko-literarioa— honela definitu izan da:

pensamiento infinito (formulado o no en su forma de expresión infinita) que, en un círculo de cultura, bien por formación escolar y tradición literaria o por la acción de instancias educativas análogas ha llegado a ser posesión común de ciertas capas de la sociedad y ahora es aplicado finitamente por un escritor a su objeto finito de tratamiento ya sea de forma prolífica, ya sea de forma breve (ik. Lausberg 1983, 56).

Ildo horretatik, *topoi* direlakoek obra erretoriko-literarioetan
dauden ohiko ataletako elementuak eskaintzen zituzten oro har:
sarrera-bukaeratarako formulak, entzule-irakurlearen *captatio be-
nevolentiae* delakoa lortzekoak, etab.

Topiko hauetatik interesgarrienak, Axularren kasuan, liburua-
ren atari bikoitzean agertzen dira sakabanaturik, "Gomendiozko
karta" izenekoan eta "Irakurtzaileari" zuzendutako atalear hain
zuzen. Ez dugu berriro errepikatuko liburua-
ren exordioaren funtzioa betetzen duela testu hauetako bigarrenak batik bat, eta, neu-
rri handi batean, exordioei zegokien *topoi* izenekoak agertzen dire-
la bertan. Lehenengo testuak, hau da, "Gomendiozko karta"
delakoak bete-betean kokatuko litzateke eskaintzaren topos-ean.
Hona hemen nabarmenenak:

(14) Curtiusek berak azpimarratzen duen bezala, "este hecho fué el más rico en consecuencias de toda la historia de la antigua retórica; hizo que también los tópicos adquirieran una nueva función, que se convirtieron en clichés literarios aplicables a todos los casos y se extendieron por todos los ámbitos de la vida literariamente concebida y formada" (Curtius 1979, 109; letrakera etzana gurea da).

1.2.1.- "Gomendiozko karta"

Eskaintzaren topikoaren arloan (Curtius 1976, 132-133) sarzen den karta honetan badira zenbait elementu topoi desberdinen erabilera argi dezaketenak.

Kasu honetan, idatzi zenerako hilda zegoen Bertran Etxauzkoari eskaintzen zaio "Gomendiozko karta", obraren "aitatasuna" hari egotziz eta bizirik balego bezala mintzatuz:

"Zeren iduritzen zait ezen orai-o bizi zarela, begien aitzinean zaitudala: eta halatan, hala baitzinitut bezala, mintzatu nahi natzaitzu" (*Gero*, 4).

Jakina, heriotzaren aurrean bilatzen den kontsolamenduaren topos-arekin zerikusirik duen argudioa aurkitzen dugu bertan:

Bai ordea ioan zara: lekhuz aldatu zara: hemengo aldia egin duzu.

Egia da, hala da. Eta aldeaz damu dut, eta aldeaz atsegin.[...]

Atsegin. Zeren nola ezpaikara bi mendetako eta zuk zeurea, hain ongi, hain ohorezki eta dohatsuki iragan baitazu, esperantza baitut zeruko lorian, Iainkoaren konpai-ian, kredit handiarekin zaudela: eta hortik helduko zatzaizkidala, eskua emanen derautazula: eta arranoak, airean dohanean, bere umetara bezala, zuk ere enegana begia edukiko duzula. Eta gero nik ere (hemengo aldia egin hurran baitut), Iainkoaren garaziarekin eta zure arartekotasunarekin batean, zure zorthe ona erdietsiko dudala: eta orduan guztiez eskerrak errendatuko derauzkitzudala (*Gero*, 10-11)

Topos mota baten erakusgarri gisa, ez dira faltako karta honean eskaintza-jasotzailearen aldeko laudorioak. Horretarako, *Überbietung* edo gorentze bidea erabiltzen da. Curtius-ek dioen bezala, "para probar la superioridad y unicidad del hombre o del objeto elogiados, se les compara con los casos famosos tradicionales" (1976, 235). Ez da besterik Axularrek Etxauzekin egiten duena Euskal Herrian arlo erlijiosoan famatua zen Etxauzen aitarekin erkatzen duenean (ik. *Gero*, 6-7).

Bestalde, "cuando el elogio se refiere a un hombre, se ponderan con el mismo procedimiento su fuerza, su valor, su sabiduría y

otras virtudes" (Curtius 1976, 236). Ez da horretan lerrorik falta, panegiriko bilakatzen baita kartaren zatirik handiena.

Aldi berean, pertsona bat goraiatzeko beste topos bat denek miresten zutela esatea zen. "Omnis sexus et aetas" eta ildo berekoa den "toto orbe cantabilis", etab., kultur kosmos txiki-hertsia zeukan Axularrenean honako honetan laburbilduko lirateke:

nor da Euskal herrian aldeaz edo moldez zordun eta obligatu etzaitzunik... (*Gero*, 5).

Guztiarekin ere, laudorioaren topos horren garrantzia areagotuta geratzen da Axularrek honako *incrementum* hau darabilenean:

Bai-a zertako sartzen naiz ni itsas hondar gabe hunetan? Ezin athera naitekeien oihanean? Zure laudorioen aiphamenean? Berak dira bere buruz asko gora mintzo: berak dira bere baitan asko klar eta ozen. Utz ditzadan beraz nik hek, hutsik eztagidan (*Gero*, 6-7).

Ludorioen topiko honek, agerian denez, beste bi mota klasiko erakusten ditu: batetik, idazlearen "insufizientzia", eta, bestetik, laudorioek bere bere burua gorentzen dute.

Horiezaz gainera, Axularrek liburuaren muinean egongo den "otiositas" delakoaren topikoa tartekatuko du, ekidin beharrekoa den alferkeriarena¹⁵ hain zuzen:

Heldu nintzen. Ezterautazu iguriki. Ordea eneak dira faltak, enea da hobena. Gerotik gerora ibili naiz, eta hala dabillanari gerthatzen ohi zaikana egin zait niri ere (*Gero*, 3-4).

1.2.2.- "Irakurtzaileari"

Exordioetarako bazen erretorika klasikoan eredu mota bat hiruzpalau topoi nagusi zituen: *captatio benevolentiae* delakoarena,

(15) Literatura klasikoan barrena agertzen den topiko mota honen adibide ezagunenak jasotzen ditu Axularrek bere liburuan: Senekaren *Otium sine litteris...*, Ovidioren *Qaeritur Aegistus...* eta *Otia si tollas*, etab.

idazlearen apaltasuna adieraziz, idazteko arrazoiak azaltzen zituen, etab.

Ildo horretatik, ez da atal honetan horrelakorik falta. Curtiusek zioen bezala, "todo autor debía tratar de crear en el lector un estado de ánimo favorable; con este fin, se le recomendaba [...] presentarse con términos de modestia. En seguida, el autor debía atraer al lector hacia su tema" (Curtius, 1976, 123). Hori baino ez du egiten Axularrek atal honen hasieran.

Modestia faltsuaren topos-a zela medio,¹⁶ idazle eta predikariek entzule-irakurleen arreta eta gogoa eskuratu behar zituzten berbaldia egokiro burutu ahal izateko. Horretarako nork bere ahulezia aipatu behar izaten zuen, bere prestakuntzarik eza edota zerabilen hizkuntzaren pobrezia eta apaltasuna. Ez ziren bakarrak baliabide horiek: sermoia egiteko orduan predikariak urduri zegoe-la esatea bezain eraginkortzat zuen erretorikak idazkietan lagunek bidalita edota bestek aginduta idazten zela aitortzea: "A menudo se vincula la fórmula de modestia con la afirmación de que el autor sólo se atreve a coger la pluma porque un amigo, protector o superior se lo ha sugerido, pedido o mandado" (Curtius 1976, 130).

Ildo horretatik, Axularrek "Irakutzaileari" zuzendutako hitzetan bestek aginduta idazten duela "aitortzen" du, honela mintzo delarik:

Egun batez, konpañia on batean, euskaldunik baizen etzen lekhuangoela, ekharri zuen solhasak, izan zen perpausa, etzuela, deusek ere hanbat kalte egiten arimako, eta ez gorpuzteko ere, nola egitekoen geroko utzteak, egunetik egunera, biharretik biharrera luzatzeak. Eta on zatekeiela, gauza hune-

(16) Granadak honela zehazten zuen modestiaren azalpena: "[...] que nada digan de que puedan con razon ofenderse los oyentes: esto es, que nada digan con insolencia, nada con arrogancia, nada con descaro, nada con desvergüenza, nada injurioso, nada soez, nada chocarramente, nada baja, nada licenciosa, indecente y viciosamente; sino que todo el carácter de la oracion represente modestia, humanidad, caridad, celo de la comun salvacion, y un deseo fervoroso de la verdadera piedad. Mas esta modestia que debe resplandecer en todas las partes del sermon, señaladamente conviene á los exordios, los cuales deben ser humildes y vergonzosos" (Granada, *Retorica*, 599b).

tzaz liburu baten, euskaraz, guztiz ere euskararik baizen etzia- kitenentzat, egitea: eta hartan, gero dioenak bego dioela erakustea. Konpañia berean galdegin zen berehala, ea nori emanen zeikan liburuaren egiteko kargua. Eta bertze guztien artetik, hasi zeizkidan niri neroni aditzera emaiten, lehenbizian kheinuz eta aieruz, eta gero azkenean, klarki eta agerriz, nik behar nituela, egiteko hartan eskuak sarthu [...] hain zinez eta batetan lothu zeizkidan, non ezetz erraiteko bide guztiak hertsit baitzerauzkidaten" (*Gero*, 15).

Honako baieztapen hau egia izan ala ez,¹⁷ garbi dago Axular oso hedatua zegoen topikoko batez baliatu zela. Curtiusek gogoratzen duen bezala, "muchísimos son los autores medievales que aseguran escribir por mandato de alguien; las historias de la literatura suelen considerar la afirmación como moneda contante y sonante, pero *por lo general no es sino un tópico*" (Curtius 1976, 130; gurea da letrakera etzana).

Jakina, exordioaren topikari jarraikiz, Axularrek ohiko bihurtua zen beste hau ere baliatuko zuen, hots, idazlea ez dela gai gauzak ganoraz edota egokitasunez esateko dioena:

Ordea nola ezpainteden neure buruaz fida [...] (*Gero*, 15).

Areago, ba omen da horrelako lanetarako idazlea baino gaiago eta trebeago denik ere:

[...] anhitz izan baita orainokoan, eta baita orai ere, ni ez bezalakorik, ni baiño hunetako gaiagorik, eta anzatsuagorik [...] (*Gero*, 16)

Topikoa, bada, hedatuaz joan da besteren gaitasuna handiago dela aitortuz, baina egin beharrekoak eginkizun jarraitzen duela adieraziz. Topos honek bestelako *topoi*-ak ekarriko ditu ondorio

(17) Gogora bedi, topikoa gainetik, autore batzuek Sarako Eskolaren errealtatearen frogatik ikusi dutela aipatu pasarteetan (ik. Urgell 1991, 909-910). Bada horretarako arrazoirik, jakina, zinez pentsa baitaiteke letren esparruan erreformistek erakutsi zituzten antolamendua eta fruituak ikusita, kontrarreformismo katolikoak ezinbesteko joko zuela euskal letren esparruko adituen barne antolamenduaren beharra etsai erlijiosoen eraginari behar bezala aurre egin ahal izateko.

gisa: inoiz idatzi ez diren materiak tratatuko direla azaldu, ezin besteko izango da egilearen parte hartzea:

[...] ezpaitute guztiarekin ere, orainokoan, hunelako materia-tan, hunela ausartziarik eta eskudantziarik hartu. Baitirudi ezen asko behar lizatekeiela arrazoin haur ene gibelatzeko eta gelditi arazitzeko ere. Bai-a ene kontra dela dirudien arrazoin hunek beronek, ni esportzatzen eta aitzinatzen nau, hunek bi-hotz emaiten deraut, haur edireiten dut nik neure alde eta fabore, zeren enseiukarrean bezala egiten diren lehenbiziko obrek eta enseiuek, zenbait huts eta falta izanagatik ere, badi-rudi ezen, zeren lehenak diren, barkhakizun direla, eta bat bederak disimulatzen, ez ikhusi iduri egiteko, eta are desenku-satzeko dituela (*Gero*, 16-17)

Beste topos "modernoago" bat, inprentarekin ugalduko dena hain zuzen: obra baten bigarren partea, lehenengoari egingo zaion harreraren arabera argitaratuko dela (ala ez dela argitaratuko) dioena.¹⁸

Eta halatan hartu dut gogo, lehenbiziko parte hunen, lehenik benturatzeko, eta berri iakitera bezala aitzinerat igortzeko. Hunek zer iragaiten den, zer begitarte izaiten duen, eta nor nola mintzo den, abisu eman diazadan. Gero abisu haren arauaz ethorkizunerat gobernatzeko: eta bigarren partearen kanporat atheratzeko, edo barranean gelditzeko eta estaltzeko (*Gero*, 16)

1.2.3.- *Bestelakoak*

Oro har, ez da *Gero* bestelako topikoak erraz onar ditzakeen liburua, haren ezaugarri tematikoek eta formalek zail egiten baitute testu narratibo edo poetikoetan samurrago ager daitezkeen to-poi-en presentzia: *locus amoenus* bezalakoak, adibidez. Ez da gu-txiestekoa, gainera, *Gero*-k besteren hitzekin duen "dependentzia".

Topos ezagunen artean, bukaera laburbiltzekoa eta entzu-

(18) Horiatarikoa da, halaber, Trujilloren pasarte hau ere (1583): "No me he dado prisa a publicarlo porque quería ver cómo era recibido el primero" (apud Olmedo 1960, cxvii)

le/irakurleen sentimentuetan eragiteko eta jarrera aldaraztekoa genuke. Batik bat asmo didaktikoa zeukaten obretan (eta hori baino ez da gurea bezalako aszetika liburu bat) agertu ohi zen bukaerata-ko topikoa. Horren arabera, honako ezaugarri hauek ohi zituen: "[...] resumir los puntos principales y dirigirse después a los senti-mientos de oyente, es decir, moverle a indignacion o a compasión" (Curtius 1976, 136).

Horrelako iburuak, beraz, *peroratio* batez bukatzen dira. Bar-nean, eta bukatzeko, *peroratio* horrek entzule/irakurleari (haien gogorari, hobe) zuzendutako *petitio* bat daramalarik, borondatea Jainkoaren itzalpean jar dezan:

La petición insta al alma a modificar su conducta hacia "lo útil" y "conveniente" -loci obligados en toda deliberación (Artaza 1988, 316).

Axularren liburuan eskaera hori "konbertsio" premiara mugatzen da, Horrezaz gain, badira zenbait kapitulu *loci* direlako horiek beste batzuk baino nabarmenago dakartzatenak. Axularren obratik hona ekar litezkeen adibideak, nagusiki kapitulu batzuen bukaere-tatik hartuak lirerate:¹⁹ VIII. kap., 110 or.; XV. kap., 218 or.; XVIII. kap., 249 or., etab.

1.3.- *Argumentazioa*

Tematikoki, irakurle mota nolakoa den, horren arabera auke-ratuko du autoreak argumentazioa eta arrazoitzeko modua. Grana-daren hitzak gogoratuz:

... es de advertir que hay dos géneros ó calidades de hombres: uno ignorante y rústico, que siempre prefiere la conveniencia á la honestidad, otro bien instruido y civilizado, que antepone á todo la dignidad. Para con este tienen mayor nervio los argu-

(19) Formalki liburuak ez du izango konklusio orokor borobilik amaieran. Izan ere liburuaren izaera eskurtsibo-erredundanteak aski garbi uzten du hasiera-tik beretik zer nahi duen eta noraino iritsi nahi duen. Hori bai, izaera propioa, autonomoa duten kapituluek edo kapitulu-sortek konklusio propioak erakutsiko dituzte.

mentos de lo honesto, mas para con aquel los que se toman de lo útil (Granada, *Retórica*, 561b).

Bi gizaki mota horien artean aukeratzean (eta honekin ez dugu arazoa sinplifikatu nahi), Axularrek lehenengoaren alde egi-ten du nabarmenago, nahiz eta nolabaiteko oreka mantentzen ere saiaturiko den. Eta aukera hori ez da bakarrik argumentazio mote-tan ikusiko; liburuan barrena erabiliko diren irudi eta erreferen-tziak —guztientzat ulergarri gerta zitezten— beti egongo dira hur-bilago “ignorante y rústico” bezala irudikatutako horiengandik besteengandik baino.

Bestalde, ezaguna da edozein diskurtso edota berbaldi suaso-rioren gunea den argumentazioari dagokiola demostratu nahi de-naren frogatzea (mota guztietako frogak ekarriz) eta aurkako iri-tzien deusestapena.

Honako liburu honetan, estilo bereko guztietan bezalatsu, fro-gatze moduak teknika erretorikoaren bidez eratuak ohi dira eta *exempla* alorreko frogetara mugatuko dira nagusiki.

Beste modu batez adierazteko, obran barrena demostratu be-harreko “tesiak” analogikoki frogatuko dira, normalean hurbileko mundutik jaso daitekeen esperientzian oinarrituta. Oro har, garai-ko teologiaren ibilbidetik beretik abiatuturik agertuko da Axularren planteamendua:

Bajo el influjo del humanismo, la teología aspira a una nueva motivación y a un nuevo método; pasa de los argumentos racionales a los de autoridad y tradición, de la dialéctica escolástica a la investigación de fuentes, del procedimiento especulativo al “positivo” [...]. En el lugar del sistema filosófico viene a colocarse la “tópica” teológica, esto es, la ciencia, no de los argu-mentos generales propios para la silogística, sino de las fuentes de la fe, contenidas en la Revelación y en la tradición (Curtius 1976, 767).

Arrazonamendu analogiko horreraren ondorioz, beraz, aipame-nak eta exenpluak izango dira gaia garatzeko eta argumentatzeko formularik hedatuena, Axularrena barne.

Ez da artikulu honetako helburua eredu horren erabilpen ze-

hatza aztertzea, baina argigarria izan daiteke oharkizunen bat egi-tea argumentazioaren ildoak zeintzuk eta nolakoak diren ezagu-tzeko.

Oro har, Aristoleleren erretorika liburutik aurrera erabat defini-tuta geratu ziren dialektika eta erretorikaren arteko erlazioa eta haien arteko paralelismoak. Horrela, ezaguna da dialektikan in-dukzioa dena erretorikan exenplua dela. Estagirakoaren hitzak pa-rafraseatuz, metodo honek honako hau ahalbidetuko luke: “zerbait modu batekoa dela demostratzea antzeko kasu desberdinetan oina-rriturik” (*Ret.*, I, 2). Kasu horietaz hornitzea exenpluei egokituko litzaieke. Eta horixe da Axularrek nagusiki egiten duena.

Adibideak exenpluak bezainbeste lireratekeenez gero, ekar deza-gun hona horien guztien erakusgarri den bat, eta, ikurkorrago izan dadin, lehenengo kapitulutik bertatik aterako duguna.

Axularrek “nola [...] alfekeriatik ihes egiteagatik ere behar den trabailatu” (21 or.) tesia demostratu ahal izateko —eta behin kon-tzeptuak argitzeko derrigorrezko iruditzen zaizkion interpretazioak jaso edo egin ondoren—, berehala joko du tesia sustatzeko ezin-besteakoak diren exenplu historikoen baliabidera, gertatutako an-tzeko kasuetara.

Gerta liteke, alabaina, horri guztiari ere irakurleak gutxi eriz-tea, eta horrexegatik hain zuzen areagotuko du urdazubiarrak in-dukzioaren karga filosofo “desbideratu” batzuen interpretazioare-kin eta, garrantzitsuago dena, naturaren lekukotasunarekin:²⁰ “Munduko gauza guztiek kondenatzen dute alferra...” (34 or.). On-doko adibideak, Axularrek defendatzen duen tesiaren alde naturak eskaintzen dituen elementuez osatuak izango dira: eguzkia, landa-reak (zuhaitzak) eta animaliak (erleak eta xinaurriak).

Baina demostrazioetarako argumentazio modu orokor horre-zaz gainera, erantsi behar da Axularren ibiltzeko modua ere beste-

(20) Horrelakoetan, ezin ahaz daiteke aldeztatik aurretik onartutako entimema erretorikoak (edo silogismo dialektikoak) daudela eta horietaz baliatzen direla predikariak ere. Honako honetan naturaren jainkozko prefekzioa eta eredugarritasuna onartaraztea eraman duena genuke.

ren interpretazioen, irudien eta exenpluen bitartez ere burutu izan dela.

Bestalde, eta gai desberdinen garapenerako argumentatzeko mota zehatzetara jaitasiaz, eredu klasikoak erakutsiko ditu. Halaz ere, esan genezake argumentatze-garitze mota tipikoa dela orain aipatuko duguna. Har dezagun, esaterako, 359-360 orrialdeetan agertzen den adibide hau.

Lehenengo aipatu egiten da garatu nahi den tesia ("arrazoiña", alegia), kasu honetan *auctoritas* bat dela medio (latinez eta euskaraz)

Halaber bigarren arrazoiña emaiten du San Jeronimok bereak lekhu berean: *Quod varietate dulce est, assiduitate vilescit.* (Prov. 9). Bethierekoak, higuintza emaiten du, alda nahia ekhartzen du (*Gero*, 359)

"Nola...hala(tan)..." konparatze formulak balioko du tesiaren hedapen konkreturako, haragiaren bekatuari egokitzeko

Nola gizon ezkonduak bethi ere baitu bere emaztea bere esku-ko, bereaz frankia, eta bertzerenaz eskasia, eta eskas den gauza maitaro eta iarraikiz izaiten dena, desiratzenago eta gozoago iduritzen baita, halatan presuna ezkondua berea utzirik, bertzerenera lehiatzen da, alda nahitzen da eta handik galtzen da (359-360).

Egoeraren ondorioak "zeren..." formularen bidez arrazoituak agertuko dira: familiari "gibela eman" -> agian "errumeztu"

Zeren amorantea egiñez gero, harengana egotzen du bere go-go, harekin gastatzeintu bere onak; handik harat bere emazteari eta harenganik izan dituen haurrei gibela emaiten deraue. Eta baldin on handiak ezpaitu, ezin dateke errumeztu gabe (360).

Konparazio baten bidez, txirotze egoerara eramango duen amorantearen izaera definituko da, elementu konparatuari ekarritakoaren ezaugarriak egotziko zaizkiolarik:

Zeren amorantea, eta guztiz amorante miaüa eta eskalea, hutzadarra bezala da.

Huntzak inguratzen du zuhaitza, besarkatzen du, edoskitzen du, eta azkenean ihartzen du. Hala bada amoranteak, biphiltzen du, larrutzen du, ariman eta gorputzean ihartzen du (360).

Egoeraren balorazioa eta zeharkako exhortatioa ere, bekatu horretara inor joan ez dadin

Urrikalkizun da halakoa: eta bai amoranteaganikako haurra ere. Zeren nola ezpaita lejitimo, nola baita bastart, bort, ezkontzaz kanpoan egina, ezin mintza diteke libreki iend'artean, ezin bururik ailtza dezake: berehala lehenbiziko liskarrean, puta seme deitzen dute (360).

Tesiaren berretzailea izango den *auctoritas* biblikoa eta anplifikazio-puntua:

Hargatik erraiten du Salomonek edo haren ahotik Spiritu Sainduak: *De patre impio quaeruntur filii, quoniam propter ipsum sunt in opprobrio* (Eccli. 41). Aita gaixtoaz errenkuratzen dira semeak, zeren hura dela kausa baitira desohorezko. Seme bastartak berak eztu hobenik, baiña bere aitarenagatik ekharri behar du burua behera (360-361).

Adibide honen bitartez, aski garbi ikus daiteke Axularrek dabilen formula argumentatiboaren eskema orokorra, elementu antitetikoa barne. Ezaguna denez, Zizeronek egokiro definitutako (*De inventione* 72, 40) *argumentatio bipertita* delakoaren aurrean geundeke nabarmenkiro: "A diot zeren B" litzateke eskema orokorra. Lázaro Carreter-ek dioen bezala, "es la estructura más simple del razonamiento, la *figura del vigor*" (Lázaro Carreter 1988, 112). Gazteleraizko idazle askok bezalatsu (Guevara ospetsuak, besteak beste), Axularrek ere gehien erabiliko duen egitura argumentatiboa izango da hau. Irakurle arruntari obra bat helarazteko planteamendu erretoriko egokiena ziurrenik.

Aipatua dugun parametro antitetikoa ere argumentazio bipertita delako horren osagarri moduan agertuko da, betiere baieztutakoa indartzeko, behar denean elementu kontrastiboak azpimarra-

tzeko eta nolabaiteko eragozpena suposa dezaketen elementuen bidez argumentazioaren garapena lortzeko.

Planteamendu orokor honekin, Axularrek ikusmiran zuen jende xehe eta arruntaren munduko pentsamenduaren mekanismo lauak isladatzea lortzen da, obrak eskatzen zuen *aptum* edo egokitasun maila ezin aproposago bihurtzen delarik.

Beraz, arrazoitzeko oinarri-oinarrizko egitura bipertita honetan "zeren" lokailu honek protagonismorik handiena eramango duen arren, esan daiteke badirela bestelako elementu batzuk testuaren garapenarekin batera agertuko direnak eta argumentazioa sustatuko dutenak. Edonola ere, arlo sintaktikoari dagokionez, konfigurazio erraza izango da Axularren argumentazioaren ezauzgarri nagusia.

Oro har, testuan barrena argumentazioa modu argi, adierazgarri eta didaktikoan egiteko premia dela medio, honelako eskema aurki daiteke hedaturik, elementu bakoitzak juntagailu edo lokailu mota bat daramalarik:

- a) Baieztapena: "erraiten da" eta aipamenetarako formula ezberdinak.²¹
- b) Baiezenaren arrazoa, azalpena: "zeren..."
- d) Eragozpenak, kontrargumentazioa,...: "baina...", "ordea...", etab.²²
- e) Konklusioa: "beraz...", "halatan..", etab.

Eskema honetan, ikusi den bezala, elementu guztien atzean onar daiteke bigarren mailako esplikaziorik ere, normalean "zeren" lokailua erantsirik dutela.

Alabaina, azpimarratzekoa da testuan tartekatzen diren exen-

(21) "eta San Ambrosioco dioen beçala" (25), "...emaiten du bertce arraçoïn bat... erraiten duela" (22-23), "Contatcen du Casianoc" (23), "Declaratcen du Glosac, erraiten duela" (40), "Dio Oratioc, alferrez mintzo dela" (38), "Galdeguiten du San Crisostomoc" (38), etab.

(22) Besteren ideia antitetikoak azaltzeko honako formulazio hau erantsita ager daiteke: "Ihardesten du San Thomasec, erraiten duela" (22), "Ihardesten du doctor batec" (24), "Baiña San Crisostomoc emaiten du bertce arraçoïn bat, ni narraican pontuari, hobequi hurbiltcen çaicana, erraiten duela" (22-23), etab.

pluen eta kontakizunen ezaugarri sintaktikoen artean emendiozko juntagailuak direla areagotuko direnak. Haien artean, eta ahozko hizkuntzaren erraztasunaren bide ekonomikotik abiatuz, maiz agertuko da Axularren hizkera narratiboan "eta" juntagailua.

1.4.- Anplifikazioa

Argumentuetan eta aszetika arloko autoreetatik jasotako aipamenean itzulpenetan nabarmenagoa den arren,²³ ohiko bihurtuko da *Gero*-n zehar anplifikazio teknikak eurrez erabiltzea, hots, ideiak garatzeko testu gehiketak eranstea, batik bat azpimarratu nahi duen mezua biltzen duten perpausetan. Gogokoak ditu Axularrek mezu-zabaltze horiek esaldi adierazkorretan eta irakurleen baitara iritsi eta hunki dezaketenetan (ez horrela pasarte narratiboretan). Horietako arrazoi bat Ongek gogora dakarren hartan aurki liteke ziurrenik:

Las culturas orales estimulan la fluidez, el exceso, la verbosidad. Los retóricos llamarían a esto *copia*. Siguieron alentándola, por una especie de inadvertencia, cuando habían modulado la retórica de un arte del discurso público a un arte de la escritura. Los primeros textos escritos, a través de la Edad Media y el Renacimiento, a menudo son rellenos con la "ampliación", exasperadamente redundantes según criterios modernos (Ong 1987, 47).

Baina, dena aitortzeko, jokabide horren azpian oratoria sakratuan hedatua zegoen printzipio bat ere aurkitzen da: "[...] es propio de la amplificación, no solo convencer al entendimiento para que crea ser la cosa máxima en su género, sino *inducir también a la voluntad al amor, ó al odio, ó á otro cualquier afecto*" (Granada, *Retórica*, 530b; gurea da letrakera etzana). Izan ere, "por este medio abrimos camino para mover las pasiones, persuadir, disuadir, alabar ó vituperar; porque para estas tres cosas principalmente conduce la razon de amplificar" (*Idem*, 530a).

(23) Honela zehazten zuen Letamendiak anplifikazioaren erabilpena itzulpenetan: "La adición por amplificación consiste fundamentalmente en la proliferación de estructuras binarias y ternarias ordenadas paralelamente, en isocolon, conforme a las rimas de las similitudencias" (Letamendia 1981, 231).

Baina anplifikazioaren kontzeptua tinkotua geratuko da testua espero den irakurleriaren ezaugarrien arabera moldatzean:

Pues así como los oídos eruditos gustan de la brevedad y agudeza de las sentencias, y de un estilo sucinto; *así los rudos é indoctos se mueven con la copia ó abundancia de razones*. A esta copia pertenece que traigamos á la causa cuanto se puede decir apta y cómodamente, según el asunto lo pidiere, y no pasemos por alto nada de cuanto sea conducente á su defensa (Granada, *Retórica*, 611a; gurea da letrakera etzana).

Jakina, horrek, kontzeptuen ugaritasunaz gain, hiztegi aberatsa ere eskatzen du, hain zuzen ere Axularrek etengabe demostratuko duena, askotan hain kritikatu izan zen asianismotik²⁴ hurbil egotera eramaten zuena.

Genera amplificationis direlakoetatik Axularrek konparazioen bidez egiten direnak²⁵ eta *congeries* izenekoaren ildoko plurimenez bidezkoak izango ditu gogokoenak,²⁶ besteak beste sinonimo eta hitz multzoen bilketari dagozkionak. Axularren obran azpimarragarria da *commoratio una in re* bezala ezagutzen den anplifikazio modua, hots, errepikapen kontzeptuala, hizkuntz forma desberdina erabiliz. *Incrementum* delakoaren bidez egindako anplifikazioak ez dira asko. Halere, ongi taxutuak eta efektu ederrekoak dira. Honako honetan, adibidez, nolabaiteko gradazioa izan ondoren, goren gradura iristarazten da anplifikazio-gaia (=laudorioa), idazleak areagotu baino gehiago lardaskatu egin omen dezakeenera²⁷ hain zuzen:

“Baíña zertako sartzen naiz ni itsas hondar gabe hunetan?”

(24) Granadak dioten legez, “usaban de oraciones muy prolijas é innecesarias, y se dilataban con un vano amontonamiento de palabras” (Granada, *Retórica*, 611a).

(25) “Así el que habla de este modo, se vale de ejemplos y símiles, en cuya comparación la cosa que quiere alzar de punto parezca la mas excelsa” (Granada, *Retórica...*, 536b).

(26) “[...] acumulación [...] de sinónimos [...] o de miembros enumerativos [...]” (Lausberg 1983, 54).

(27) “[...] es este un género de aumentar: abultar tanto una cosa, que no pueda crecer más” (Granada, *Retórica...*, 536a).

Ezin athera naitekeien oihanean? Zure laudorioen aipamean? Berak dira bere buruz asko gora mintzo: berak dira bere baitan asko klar eta ozen. Utz ditzadan beraz nik hek, hutsik eztagidan” (*Gero*, 6-7).

Oro har, anplifikazio-modu hauek bai esaldi eta pasarte desberdinak gehitzeko erabiltzeaz gain, kapituluak puzteko ere balio izango dute. Kapitulu asko (gehienak!) anplifikazioaren fruitua dira. Horren adibide ikusgarri bat bekatu buruzagiei eta zegokien erremedioei eskainitako hogeita sei kapituluetan aurkitzen dugu (erka bedi hori guztia, garaiko liburuetan mezu bera zabaltzeko idatzi ziren liburuetakoa tratamendu laburragoarekin).

Testuaren jatorriaren arabera, bestalde, bi modukoak dira nagusiki urdazubiarrak burututako anplifikazioak: batetik, pasarte aitortuetan (hots, aipamen zuzenetan, latinez daudenetan alegia) itzulpen hutsa baino gehiago diren anplifikazio erredundante xamarrak egin ohi ditu. Bestetik, aitortu gabeko testuak darabiltzanean askatasun gehiagorekin jokatzeko Axularrek, moldaketak edo itzulpen gisakoak ez ohi dira hain zuzenak eta berdin lotzen ditu pasarte desberdinetako atalak lerro beretsuetan, modernoagoak diren fitxa sistemen antzera hain zuzen, testu batetik zati zenbait jaso ondoren, nahi bezala antolatuta eta emanda baitirudite, beharrezkoak diren jostura-pasarteak tartekaturik. Edozein modutan, ez leudeke perifrasietatik zein parafraasi interpretatiboetatik urrunegi, bietakoak erabiltzen baititu urdazubiarrak normalean esanahia ulertarazteko.

Ildo horretatik, sermoiak prestatzeko ohiko teknikaren aurrean gaudela esan liteke, izan ere, predikariak, argumentuak bilatu ondoren, elementu eta iruzkin propioak tartekatu behar izaten baitzuten gaia bideratzeko aukeratutako pasarteetan artean. Axularrek, esaterako, horrelako zerbait egiten du hamaikagarren kapituluaren 4. atala tartekaturik dago iruzkin gisa, 3 eta 5. atalaren inspirazio-iturriak Granadaren *Guía* -n jarraian dauden bitartean (*Guía*, 105a; *Gero* 145-146). Beraz, testu bat “txikitu” ondoren, Axularrek beste berri bat osatzeko erabiltzen du, tartean bestelakoak (propioak zein besterenak) ezarriko dituelarik.

Modu berean, XII. kapituluaren 2. ataleko aipamenei jarraiki

(*Gero*, 159-163 or.), garbi azaltzen da Senekaren lehen epistola aprobetxatzen duela Axularrek, diskurtsorik gehiena tartekaturik uzten delarik.

Horrelako zenbaitetan, *digressio* moduko irudi baten aurrean aurkitzen garela esan liteke. "esta figura ha de ser muy rara" (Terrones del Caño, *Instrucción...*, 142 or.), eta beti ere ondo neurtua. Halere, digresioa luze ateratzen bada, harira itzultzeko diskulpatu egin behar da.

Azpimarratzekoa da Axularrek darabiltzan amplifikazio teknika hauek lotura handia dutela liburua taxutzeko aukeratutako generoarekin, suasorioarekin alegia. Genero honek bereziki eskatzen du amplifikazioaren etengabeko erabilera, erretorikaz arduratu ziren tratadistek aholkatzen zuten bezala:

... en este género parece deberse principalmente aconsejar, que [...] amplifiquemos cuanto nos sea posible los bienes y los males, las comodidades é incomodidades que proponemos en este asunto para persuadir ó disuadir. Porque cuanto mas las abultáremos, tanto con mayor vehemencia presuadirémos (Granada, *Retórica...*, 561b)

Bitxikeria gisara, liburuan zehar agertzen diren tartekatze eta digresioetako batzuetan gero harira itzulteko arazoak sortzen dituztenak ere badira. Bestetan, aldiz, Axularrek berak aitortuko du interesgarria dela horretaz baliatzea zerbait komentatzeko. Adierazgarria da zeharo 56. orrialdean horrelako batean barneratzeko darabilen formula:

Baiña iragaitzaz bezala, gure heriotzera kondenaturik egoiteko puntu haur ukhi dezadan (*Gero*, 56; gurea da letrakera etzana).

1.5.- Testuen itzulpen-moldaketak

Ezaguna da Axularren itzulpen-moldaketei buruz esan izan direnak: laudorioak gehienbat, baina laudorio funtsatuak, haren bertsioak euskararen zaporea galtzen ez dutelako. Hona hemen *Gero* sakon baino sakonago ezagutzen duen Villasantek dioena:

La doctrina que él debe ense-ar ha sido vaciada y expresada en

lenguas sabias muy distintas del euskara. ¿Cómo verterla a esta lengua? Es un problema serio, un obstáculo ante el que se descorazonaban y fracasaban muchos. Axular cree haber descubierto el camino: no atarse a la materialidad de los términos y construcciones de la lengua extraña, y coger el meollo o contenido y expresarlo con las categorías y giros usuales con los que se expresa habitualmente el euskaldun, el vasco parlante. Así, y por eso nos ha ofrecido tantas traducciones modélicas, por así decirlo, en su libro (Villasante 1974, 31)

Egia esan, obraren oso zati garrantzitsua osatzen duten iturri moduko testuak (biblikoak zein bestelakoak) txertatzerakoan Axular tratamendu desberdinez baliatuko da, eta burutuko dituen moldaketak erretorika klasikoaren ohiko bideetatik joango dira beti.

Horieta guztietan, ezaugarri bezala aitortu behar da saratarra bai mezua eta bai mezuaren forma "etxekotzen" saiatu zela normalean, irakurleentzat egokiago egiten azken finean (*aptum* delakoaren ildotik). Ildo horretatik, Intxauspek nabarmentzen zuen ezaugarria testu guztiari zabal lekiok zurrenik:

Harc euscara euscaraz mintçatu du eta esquiribatu; euscara garbia mintçatcen den toquietan, Zugarramurdin bere sor lekhuuan, eta Saran bere erretorian, erraiten den beçala (Inchauspe 1864, x or.; gurea da letrakera etzana).

Agerian da, baina, "etxekotze" lan horretan arrakasta handia izan zuen arren, sarritan hizkuntz kalkoak eta bestelako antz asko ere atzematen direla iturri bide ziren haiekin erkatuz gero.

Nolanahi ere den, itzulpen eta moldaketetan antzematen diren gehikuntza moduko horiek, Mitxelenak dioen bezala, amplifikazioarekin lotuta doaz eta, zalantzarik gabe, Axularrenak berarenak dirudite:

La amplificación hay que cargarla en cuenta, sin duda, de Axular. Es bien sabido, en efecto, que éste nunca vierte uno de los muchos textos latinos que aduce en otras tantas palabras: el texto es siempre pretexto para una especie de glosa o comentario que lo alarga y desmenuza para dejar al descubierto todas sus implicaciones. Esto nunca se convierte en una pura exhibición — aunque, por libre que estuviese de vanidades mundana,

diffícilmente pudo Axular dejar de darse cuenta de su hábil maestría en este ejercicio retórico—, sino que tiene muy en cuenta la capacidad y necesidades de sus posibles lectores. Pero, sea por lo que fuere, el hecho es que parafrasea más bien que traduce (Mitzelena 1971, 167).

1.5.1.- Itzulpenak

Itzulpenei gagozkielarik, Axularrek hizkuntzaren sena gordezera joko du etengabe. Villasantek behiala zioen bezala, “esta traducción está hecha con tal galanura, genio vasco y aproximación al *ethos* del euskaldun concreto que él conocía, que no puede menos de cautivar y admirar” (Villasante 1974, 31).

Halaz ere, jokabide horrek bazuen erretorika-liburuetan oinarri eta aholku teorikorik ere, beste hizkuntzetatik karriatutakoa ahalik egokien itzul zezaten euren hizkuntzetara aholkatzen baitzitzaien predikariei etengabe. Hemen ere Granadarena dugu erreferentziarik aproposena:

[...] debe también mirarse que las sentencias que trajéremos ó de las sagradas letras, ó de los santos padres, de tal suerte las interpretemos, que conservando fiel é íntegramente el sentido de las sentencias, las virtamos con tan propio y agraciado estilo en nuestra lengua, *que no parezcan traducidas de la latina, sino nacidas en la nuestra* (Granada, *Retórica*, 566a; gurea da letrakera etzana).

Izan ere, hizkuntzaren erabilpen-moduari eman behar zitzaion garrantzia handia izan behar zuen predikazioek eta honelako liburuak helburua erdiestea nahi bazen.²⁸

(28) Granadak berak abisatzen du hor egiten diren akatsak handiak izan ohi direla: “unos vierten los testimonios latinos de modo que guardan la propiedad de la lengua latina, y así quitan gran parte de gracia á las sentencias. Porque como cada lengua tenga su propio dialecto y modos de hablar, la habilidad y perfeccion de un traductor es convertir las propiedades de la lengua latina en las de otra lengua, que tengan igual valor. Otros, por huir de este defecto, gastan una ridícula retórica, y deleitándose en un estilo pomposo y redundante, ni conservan la gravedad ni la verdad de la sentencia que alegaron” (Granada, *Retórica*, 566a).

Oro har, beraz, itzulpentzat har daitezkeen testuetan Axularrek ohiko jokabidea erakutsiko du, guztietatik nabarmenena agian interpolazioen teknika izango delarik.

Interpolazio edo tartekatze horiek azalpen funtzioa duen hitz batez edo hitz sorta batez eginak izan daitezke. Zenbaitetan, dena den, pasarte luzeagoak ere aurkitzen dira bertan, gehienetan esandakoa argitzeko asmoarekin eginak. Edonola ere, Letamendiak gogoratzen duen bezala, “su conducta ante la cita latina puede variar desde un empleo como mero ornato, en que prácticamente ni la traduce, hasta detenerse en consideraciones gramaticales y etimológicas de ciertos términos latinos” (Letamendia 1981, 231).

Baina aipamenen itzulpenak alboratuz, garbi dago Axularrek maisutasunez darabilela bestelako testuak orokorrean itzultzeko teknika, jatorrizkoa iragazita eta moldaturik ematen baitu gehienetan. Batzuetan, alabaina katiximetako itzulpenetako eredu bortxatuaren inpresioa geratzen zaion irakurleari:

Nola aditzen da bada haur?

Aditzen da, galduak goazilla, ez zeren ikhusten dugun iguzki hunek egiten duen arratsaldean itzala handiago eta luzeago, baina zeren gure arratsaldean, zahartzean, adina irauliaz eta behehituaz dohanean eta dihoakunean [...]; hargatik erraiten du galduak goazilla (*Gero*, 192-193).

Edonola ere, erdarazko bertsioa euskaratzerakoan euskal eredu gailentzen da nabarmenki, “jatortasuna” edo hizkuntzaren sena agerian utzirik. Ondoko adibidean, esate baterako, begi bista-koa da hori:

Porque con el pecado se oscurece el entendimiento, [...] y se debilita más el libre albedrío, y *se hace menos señor* de sí y de sus obras (Granada, *Guía*, 92b; gurea da letrakera etzana)

Axularrek badaki euskaraz “menos señor de sí” esateko modurik ez dagoela eta erkaketari buelta ematen dio, pertsonaia berri bat sartuz baina esanahia mantenduz eta, nahi bada, aurkezten duen irudi praktikoa argiago eta bortitzago utziz:

Hanbatenaz deabrua jaunago eta nabusiago (Gero, 83; gurea da letrakera etzana)

Bestalde, bada azpimarratu nahi genukeen puntu bat ere. Tes-tuetan nolabaiteko maila narratibo-deskriptiboa ageri denean, ba-dirudi Axularrek zuzen eta hitzez-hitz itzultzen duela jatorrizko testua, begien aurrean izan bide duena alegia. Aldiz, afektuen hun-kipenarekin zerikusia duten pasarteak badira, anplifikazio-teknika-k hasten dira funtzionatzen. Ez dugu, tamalez, lehenengoetariko (testu deskriptibo-narratibo) horien adibide askorik *Gero*-n, are gu-txiago horien artean jatorrizko testua identifikatuta ditugunetatik. Halere, ondoko adibide honek argiago utz lezake hemen esaten ari garena.

San Martinen exenplua eskaintzean, alboan ez da inolako erre-ferentziarik ematen, ez eta Jainkoaren hitzak testualki latinez transkribatzean ere. Garbi dago, dena den, nonbaitetik hartua dela:

Iondone Marthiek bere kaparen erdia probeari eman zioenean abiatu zen Iainkoa gau hartan berean, kapa hartzaz estalirik, erraiten zuela sendagaillaz: *Martinus, hac me veste contextit. (Gero, 226-227).*

Alabaina, eta hauxe da azpimarratu nahi genuena, pasartean agertzen den narrazio zatiak, Axularren sormenak egoki zezakee-nak hain zuzen, badu hitzez-hitzezko paralelorik literatura erlijio-soan, urdazubiarraren joera ezin garbikiago adierazten diguna:

Cum enim pallium medium egeno partitus fuisset, apparuit ei Christus in nocte, eadem veste inductus, dicens: Martinus ad-huc catechumenus hac me veste contextit.²⁹

Nabarmenezko modukoa da Axularrek daraman jokabide ho-nek batzuetan lortu izan duen arrakasta, itzulpena erabat "etxeko-tua" bihurtzeraino hain zuzen. Horren adibide moduko bat izan liteke betidanik euskal erretrau edo atsotitz bezala hartua izan den honako hau: "Dabillan harriari etzaika goroldiorik lotzen" (38 or.).

(29) Hildebertus Cenomanensis: *Sermones*, in Migne: *Patrologia Latina* (PLD).

Horren jatorria Axularrek zeharka baino ezagutzen ez bide zuen Publio Siro-ren *Sententziak* liburuan izango genuke, inondik ere.³⁰

1.5.2.- *Testu-ezabaketak, laburpenak eta beste*

Iturri izan bide ziren aipatu testu horiek direla eta, ezin ahaz daiteke urdazubiarrak egiten zituen testu-ezabaketak. Ezabaketa hitza bi adieratan hartu nahi genuke. Perpaus edo hitzen bat jato-rrizko testutik espreski ezabatzen denean litzateke lehen adiera. Horrelakoak ezabatzen dituen testua formarik neutroenean uz-teko izan ohi da. Horietariko adibide harrigarri bat "Padre Eterno" ezabatzen duenean izan dezakegu:

Pues ¿qué mayor locura que disponer un hombre por su autori-dad lo que ha de ser adelante, como si tuviese en su mano la presidencia de los tiempos y momentos que el Padre Eterno tiene puestos en su poder? (Granada, *Guía*, 92a).

Pasartea honela emango du Axularrek (jatorrizko testuaren inolako erreferentziarik gabe, jakina):

Zeren zer da erhokeria handiagorik, geroko denboraz, bertzeren eskuan eta benturaz dagoenaz, bere eskuan eta segurean baillu bezala ordenatzea baiño? (*Gero*, 76)

Bigarren ezabatze-modua jatorrizko testuan zatiren bat espres-ki bazterten denean gertatuko litzateke. Hau da, esaterako, gora-go aipatu den adibidearen kasua. Gutxienez Granadaren liburu bitan agertzen den "Remedios contra la pereza" izeneko kapitulu batetik hartua bide du Axularrek 34-37 orrialdeetarako materiala. Alabaina, kidetasuna nabarmena bada ere, kapitulu horretan da-goien lehenengo erremedioaren aztarnarik ez da agertzen Axularre-nea, hain zuzen ere Kristo, apostolu eta aita sainduei buruz kon-sideratzea aholkatzen duena.³¹

(30) "Piedra que rueda, no cría musgo" (*Sentencias* liburuan, eranskin gisa eta bestelako erreferentziarik gabe in Aulo Gelio-ren *Noches áticas*, Madrid, 1921, 326 or.).

(31) Gorago adierazi da kontsiderazio mota hori, hots, izpiritualegia edota ez oso pragmatikoa inuditzen zitzaiona berariaz baztertua izan ohi dela Axularren planteamenduan.

Ezabaketa hauek oinarri gehiago eskainiko ligukete Axularrek liburuari duen izaera pragmatikoa areagotu nahi izan ziola baieztatzeko, elementu horiek, liburu guztia orokorrean hartuta, ez baitirudite gabezia doktrinalen edota sinesmen dibergente baten ondorio. Ildo horretatik, "gabezia zenbait ulertzeko" atalean esandakoa baieztatu baino ez lukete egingo, beraz.

Aipatu ezabaketa mota hauetatik hurbil, laburpentzat har daitezkeen pasarteak ere ohi ditu Axularrek. Jatorrizko testuan modu zabalean adierazitakoa Axularrek hitz gutxitan ematen du maiz, gogoan duen irakurleari testua zail eta korapilatsu gerta ez dakion nonbait.

Adibideek garbi adierazten dute estilo sutsu-garaia duten pasarteetan, esate baterako, Axularrek estiloa apaldu egiten zuela eta hizkuntz maila erraztu, espero zuen irakurleari egokituz. Horrela, perpaus multzoak ere laburtu egiten zituen mezuak behar zituenera. Hortik aurrera, behin pasartearen muina isolatuz gero, Axularrek bere tratamendu anplifikatzailea aplikatu ziezaiokeen testuari, itxura berri bat emanez.

Eraz burutzen ditu Axularrek testu eraketa berriak, hots, inoren testu bat moldatu nahi duenaren erreferentzia orokor gisa hartuta, beste autore baten pasarteak tartekatzea, testuari jarraipena eta osotasuna emanez. Normalean *exenpluak* tartekatuz egin ohi ditu osaketok urdazubiarrak. Horren adibide nabarmena *Gero* XVII. kap., 239 orrian gertatzen dena litzateke. Hango hartan, orrialdean garatzen ari den mezua dena Granadarena bide da, baina testua historia konkretu edo *exenplu* batez argitu dezakeela ikusten duenean, beste baten obrara jotzen du. Santa Luziaren *exenplu*a, esaterako, Surioaren obraren bitartez osatua bide da.

Axularrek, bestalde, orduko eta oraingo idazle gehienek bezalaxe, erraz asko atzeman daitezkeen bestelako erak erabiltzen zituen testuaren osaketarako. Batzuk baino ez aipatzearren, hona hemen ezagunenetarikoak.

Askotan inon aurkitutako gai edo ideia batez baliatuko da kapitulu(k) garatzen joateko. "Haragiaren bekatutik begiratzeko zazpigarren erremedioa" delakoaren hasieran, esate baterako, Granadan aurkitzen duen/dugun "portale"-aren irudiak balioko dio

hurrengo kapitulu batzuen sarrera ere erredaktatzeko (ik. 41-42-43 kap.). Areago, antz gehiago izango dute jatorrizko ereduarekin geroago idatziek eta tematikoki urruntzen joan direnek, hau da, urdazubiarrak Granadaren testuan aurkitutakoa moldatua emango du puntu komun hori tratatzean eta askoz ere gehiago imitatuko du Granadakoaren eskema, jatorrizko puntutik aldenduz, beste bat tratatzen duenean.

Ildo horretatik, beraz, ohiko bihurtuko da materialeak bildu eta berriro antolatzearena. Ikus, adibidez, "mihiaz" mintzatzen duenean (395-hk.), nola bereizten eta, aldi berean, nahasten dituen kapitulu berean mintzatzeko arazoa eta gularena (396 or.). Berre-raketa teknika horiek aski ondo ikus daitezke XI. kapituluan, esaterako.

Aitortu behar da, bukatzeko, zenbaitetan beste liburu eta egile batzuen eraginaren susmoa hartzen zaiola Axularrenari, baina arazoa ez dela batere garden geratzen, gorago aipatu den *fondo komun* horretatik edoskitakoa izan baitaiteke gurearen planteamendua, ideia edota esaldia. 402. orrialdeko atalaren sarrerak, esaterako, Granadaren *Memorial* liburuaren 216b-217a plametako inpresioa uzten badu ere, ezin gauza gehiegi baieztatu daiteke, ez bada 403. orrian dagoen "okhasino bekhatu eragiteko" horrek Granadaren "ocasiones de pecados" (Granada, *Memorial*, 217a) delakoaren pareko zuzena dirudiela.

Oro har, teknika klasiko horiek direla eta, argi esan genezake liburu honetako kapitulu askotan agertzen dela beste autoreren pasarterik (nahiz eta sarritan identifikatugabe egon). Halaz ere, guztietan antzematen da urdazubiarraren jostura edo berreraketa teknika pertsonala, maiz asko, eta ezaugarri gisa, testu "txikitu"-ari antolamendu kuasi-kiastikoa aplikatzen zaiolarik, hasierakoa bukaeran jarriz, eta alderantziz.

Bibliografia

- Artaza, Elena, 1988, *El "Ars Narrandi" en el siglo XVI español. Teoría y práctica*, Bilbao, Universidad de Deusto.
- Axular, *Guero*, Bordele, 1643 (faksimila: Bilbo, Euskaltzaindia, 1988)

- Cerdan, Francis, 1988, "El sermón barroco: un caso de literatura oral", *Edad de Oro*, VII, 59-68
- Ciceron, *Obras completas*, I eta II, (itzulpena: M. Menéndez Pelayo, Madrid, Sucesores de Hernando, 1913 eta 1914)
- , *Rhetorica ad Herennium*, Barcelona, Bosch, 1991.
- Curtius, Ernst Robert, 1976, *Literatura europea y Edad Media latina*, 1 eta 2, Madrid, F.C.E. (1. ed.: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna, A. Franke, 1948).
- Gelio, Aulo, *Noches áticas*, Madrid, 1921.
- Granada, Luis de: *Guía de Pecadores*, Lisboa, Joannes Blavio de Colonia, 1556 (lehen edizio hau orain: Madrid, Espasa-Calpe, 1953; edizioa, hitzaurrea eta oharra: Matías Martínez Burgos)
- , *Guía de Pecadores*, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, I, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE VI), 1944, 1-470 or.
- , *Memorial de la Vida Cristiana*, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, II, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE VIII), 1945, 203-411 or.
- , *Retórica Eclesiástica o de la manera de predicar*, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, III, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE XI), 1945, 488-642 or.
- Herrero Salgado, Félix, 1993, "La *Rhetorica ecclesiastica* de fray Luis de Granada y las retóricas cristianas del Siglo de Oro", in A.A.: 1993, 265-302.
- Inchauspé, M., 1864, "Aitcinsolhasa" in Axular: *Gueroco guero*, 3. edizioa (Inchauspéren edizioa).
- Lausberg, Heinrich, 1983, *Elementos de Retórica Literaria. Introducción al estudio de la Filología Clásica, Románica, Inglesa y Alemana*, Madrid, Gredos (*Elemente der Literarischen Rhetorik*, München, Max Hueber, 1963)
- , 1991, *Manual de Retórica Literaria*, 3 lib., Madrid, Gredos (*Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, München, Max Hueber, 1960).
- Lázaro Carreter, F., 1988, "La prosa de Fray Antonio de Guevara", *Academia Literaria Renacentista*, V-VII, Salamanca, Universidad de Salamanca, 101-117.
- Letamendia, J.A., 1977, "Erretorika klasikoaren eragina Axularren aipamenen itzulpenetan", *Euskera* XXII, 157-167.

- , 1981, "Equivalencias léxicas vasco-latinas en el GERO de Axular", *ASJU* XV, 165-234.
- Mitxelena, Koldo, 1971, "Descubrimiento y redescubrimiento en textos vascos", *FLV* 3, 149-169.
- Mortara Garavelli, Bice, 1991, *Manual de retórica*, Madrid, Ed. Cátedra.
- Olmedo, Félix G., 1960, "Prólogo", in Terrones del Caño: *Instrucción de Predicadores*, Madrid, Espasa-Calpe, IX-CLVI or.
- Ong, Walter J., 1987, *Oralidad y lenguaje. Tecnologías de la palabra*, Mexico, FCE.
- Quintiliano, Fabio: *Instituciones Oratorias*, I eta II, Madrid, Perlado Páez y Compañía (Sucesores de Hernando), 1916 (itzulpena: Ignacio Rodríguez eta Pedro Sandier).
- Terrones del Caño, Fco., *Instrucción de Predicadores*, Granada, 1617, [orain: Olmedo (ed.)1960, Madrid, Espasa-Calpe].
- Urgell, Blanka, 1991, "Axular eta Larramendi", *ASJU* XXV-3, 901-928.
- Villasante, Luis, 1974, "Características de la obra *Gero*, de Pedro de Axular. Y puesto que a una tal obra corresponde en la Literatura euskaldun actual", *FLV* XVI, 29-38.